

ХУДОЖНЄ ОПРИЯВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ВОДИ В ДРАМІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ «НАД ДНІПРОМ»

Горболіс Л.М., д. філол. н., професор

Інститут філології СумДПУ ім. А.С.Макаренка

На матеріалі драми О.Олеся «Над Дніпром» досліджено роль концепту води у структуруванні твору, моделюванні характерів і конфлікту.

Ключові слова: концепт води, символізм, національна своєрідність, модернізм.

Горболіс Л.М. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ КОНЦЕПТА ВОДЫ В ДРАМЕ А.ОЛЕСЯ «НАД ДНЕПРОМ» / Институт филологии СумГПУ, Украина.

На материале драмы А.Олеся «Над Днепром» исследована роль концепта воды в структурировании произведения, моделировании характеров и конфликтов.

Ключевые слова: концепт воды, символизм, национальное своеобразие, модернизм.

Gorbolis L.M. ARTISTIC DISPLAY OF WATER CONCEPT IN DRAMA OF O.OLES «ABOVE DNEPR» / Institute of Philology of Sumy Teachers' Training University named after A.S.Makarenko, Ukraine .

The role of water concept in the structure of work, design of characters, conflict investigated on the material of drama of O.Oles «Above Dnepr».

Key words: water concept, symbolism, national originality, modernism.

У художньому доробку О.Олеся немає другорядних творів, простих образів, що зумовлено не лише самобутністю світосприймання та світорозуміння митця, а й особливостями літературної доби. До непростих творів належить і драма О.Олеся «Над Дніпром», у якій художньо репрезентовано грані самобутності духовної культури предків, висловлена авторська позиція щодо героя та характеру його зв'язків із минулим і сучасним. Таїна народних звичаїв, традицій, обрядів, система народних цінностей і моралі стали визначальними для композиційного та ідейно-змістового аспектів твору.

Мета цієї статті – дослідити ідейно-змістову сутність концепту води в драмі О.Олеся «Над Дніпром». Завдання статті – з'ясувати композиційні особливості драми О.Олеся «над Дніпром», виявити й дослідити роль актуалізованих прадавніх знань у художньому моделюванні єдності головних і епізодичних образів та увиразненні концепту води в аналізованому творі письменника.

У драмі О.Олеся «Над Дніпром» – як літературному факті кінця XIX – початку XX ст. – знаходимо художнє оприявлення 1) юнгівських ідей про існування в житті людини індивідуальної й колективної підсвідомості; 2) фрейдівських поглядів на культуру як розрив між стихійними підсвідомими потягами й вимогами реальності; 3) теорії А.Шопенгауера про відчуження людини від суспільства [1, 134]. Твір складний у композиційному плані, за змістовим наповненням, символікою образів, що свого часу зауважив Я.Мамонтов: «В драматичних етюдах О.Олеся немає нічого випадкового як у мові персонажів, так і в обстанові; за кожним словом і кожною річчю заховано символ, що надає цілком звичайним явищам зовсім іншого нового змісту» [2, 402]. Аналізуючи «Над Дніпром» О.Олеся, принагідно згадуються слова З.Фрейда: «Нам, людям непосвяченим, завжди дуже хотілося знати, звідки та дивна особа, поет, бере свої сюжети... і як поетові вдається так захопити ними нас, викликати такі хвилювання, на які, як нам здається, ми не здатні» [3, 109].

Поштовхом до написання драматичного твору стала надрукована в одному з номерів газети «Рада» інформація, фрагмент якої став епіграфом до твору: «Язичеські звичаї. Ранком 17 марта, в день теплого Олекси, окружні села, що коло Бельців, були всі в диму та полум'ї. Можна було гадати, що там великі пожежі. Виявилось, що то селяни самі наклали вогнів, щоб викурити русалок, які, мовляв, шукають весною житла в будинках селян і «приносять з собою нещастя людям» [4, 30]. На повідомлення в «Раді» відгукнувся внутрішній світ, досвід минулого, переживання залюбленого в природу й прадавні традиції О.Олеся, актуалізувалося колективне несвідоме – так з'явилися образи, епізоди, сцени. Про один із таких фактів роботи підсвідомості згадує В.Лібовицький: «Олесь... звернувся до мене:

– А звідки взяли ті русалки зелені очі?

– Річ у тому, – відповів я, – що у вас у п'єсі один дядько говорить: «А поглянь, лишень, на мене, в тебе око не зелене?».

Олесь глянув на мене і спитав:

– Справді я так написав?

Опісля ми з'ясували, що в цих русалок очі зелені від Дніпра і що й це походить від народного переказу» [5, 80].

У драмі О.Олеся «Над Дніпром» із художньою майстерністю відтворені важливі проблеми вибору, волі, історичного безпам'ятства, роздвоєння особистості, таїни життя і смерті, ролі межової ситуації в житті людини, а також важливі питання органічної єдності українця з системою прадавніх звичаїв, традицій, обрядів, філософського осмислення добра і зла тощо. Драма складається із шести частин: реальний світ (перша і шоста частини, як своєрідне обрамлення) розмикає сон Андрія (друга – п'ята частини). У такий спосіб О.Олеся, очевидно, мав на меті підкреслити роль містично-казкового в житті героїв-українців. У народі до снів ставилися з особливою увагою, здавна вірили, що на час сну душа залишає людину й ходить по тому світі. Сон у драмі О.Олеся – це те, що, за словами Андрія (і З.Фрейда!), «в голові, в душі моїй» [4, 64].

Чіткому увиразненню антитетики реального та містичного підпорядковані й ремарки. Наприклад, у ремарці до першої частини зазначається: «Берег Дніпра. Ніч. Темно» [4, 30], а до другої зауважено: «ясна ніч над Дніпром» [4, 32]. Так уже на початку твору світ реальний, людський, буденний протиставляється світу давніх вірувань.

Послідовність і глибину художньої реалізації образу води в драмі О.Олеся «Над Дніпром» слушно досліджувати з огляду на зовнішні та внутрішні форми слова, оскільки «не байдужі для думки первісна властивість і ступінь забуття внутрішньої форми слова» [6, 44].

Вода – універсальна категорія. З давніх-давен відомо про магічну силу води. «Біжуча вода» сприймалася як жива істота. З водою пов'язане життя людини від народження до смерті. Воду шанували. Їй поклонялися. «Чи не найбільше засимволізована у нас вода. Нею позначають і пояснюють вічність, космічний простір, межу між світами й етапами людського буття, а також... родючі сили природи, кохання» [7, 50].

Отже, чи не найперше треба звернути увагу на той факт, що в другому виданні третьої книжки О.Олеся (К., 1918) твір було надруковано під назвою «Весняна казка», а в одному з рукописних варіантів він мав назву «Сон над Дніпром». Попри начебто різні назви, стрижневим у них є образ води (весна, наприклад, також асоціюється з водою). Заявлена вода і в наведеному вище епіграфі до твору. Отож, уже на початку драми митець акцентує увагу на концептуальності образу води.

Простір сну у творі також поділяється на село (тут мешкають люди) і річку (зарезервована міфічними та потойбічними істотами). Тобто, на своє – чуже, профанне – сакральне, людське – міфічне. У народному розумінні межі мешкання людей і міфічних істот чітко окреслені: люди – у селі, у хатах, а русалки, загиблі козаки, кобзар – у річці. Поділ простору на свій і чужий підтверджують й інші художні факти драми: 1) русалки прийшли до села, як вони кажуть, з-за Дніпра (читай: з потойбіччя), бо «оскільки простір позаду людини залишається для неї невидимим, незримим, він уявляється невідомим, а відтак страшним і загрозливим і з огляду на це осмислюється як чужий континуум, тобто потойбіччя» [8, 99]; 2) і русалки, й козаки виходять із Дніпра, як зі свого, рідного їм простору, де вони мешкають, бенкетують, тут їм затишно й безпечно, бо Дніпро їх захищає; 3) кордон між двома світами порівняно чітко означений у п'ятій частині, коли селяни під час пожежі добили за русалками аж до Дніпра, але, що прикметно, у воду не зайшли. Дніпро, побачивши, як ударили русалку Оксану, розсердився, зашумів. А далі: «Блиснула блискавка. Загримів грім і стих» [4, 62]. «Темно стало», – зауважує автор у ремарці, темно, як після скоєного злочину. Така реакція природних сил на покривдження їхніх законів людьми.

Образи Дніпра, кобзаря, козаків слушно трактувати як спадкоємців національної духовності – так увиразнюється історична площина твору. Дніпро змальований у драмі старим козаком, ватажком, очільником війська. «Дніпро – це священна і заповітна для запорожців річка», – зауважує Д.Яворницький [9, 53]. Козаки в аналізованій драмі О.Олеся облагороджують Дніпро, його священність, славою минулого. Могутність Дніпра підкреслюється промовистими сценами протистояння водного простору селянам. Відсутність духовних зв'язків селян із Дніпром, козаками свідчить про історичне безпам'ятство людей. Не випадково, напевно, автор ніде не називає селян нащадками козаків роду, а Дніпро не впускає селян до своєї території як таких, що забули історію й духовні традиції предків. Саме в такому контексті слід трактувати репліку одного з селян: «Ах, коли б я був рибалка» [4, 61]. У цих словах звучить неприховане прагнення хоча б у такий спосіб долучитися до водного простору.

Показовим є і образ Андрія – складний і суперечливий. Молодий чоловік – гарний господар – має родину, хату. Господарство, проте він – морально нестійка людина, оскільки зрадив Оксану, нехтує минулим, забуває народні звичаї. Він порушив шкалу цінностей і, наприклад, забув (чи й не знав) про звичай виганяти русалок із села. Такий персонаж із його внутрішньою роздвоєністю, духовною розгубленістю характерний для літератури кінця XIX – початку XX ст. Цей образ засвідчує, що відчуження від традицій – перший крок у відчуженні особистості від суспільства. Забуття минулого небезпечно для людини. Автор не наділив Андрія рисами, що його вирізняли б у позитивному плані. Такі герої, як відомо, часто зустрічалися в українському письменстві порубіжжя.

Далеко не другорядним у творі є образ ворожки, яка відриває «засвіт». Як відомо, ворожка вгадує минуле і майбутнє за прикметами. Рефрен «Скажу-скажу. Я змалку, сестри, ворожу» (із ознаками наспівності чи

первісних замовлянь) засвідчує давність її знань. Тому не випадково саме вона сповіщає про намір Дніпра звільнитися від криги. Намагання старого Дніпра має символічний зміст і потрактовується як сподівання на національно-культурне, духовне відродження.

Життя всіх без винятку героїв твору обрамлене водою. У площині тексту художньо оприявлюються важливі для розуміння концепту води смислові конотації. Промовисті, з погляду змістового наповнення, художні деталі, наприклад, роси (на косах русалок), що символізують красу і горе; лілія – улюблена квітка русалок, символ жіночої краси, духовної чистоти, чарів, цноти; колиска, яку гойдає русалка Оксана, потрапивши аж до осердя хати, що особливо небезпечно – так утворюється своєрідна ситуація зіткнення-зустрічі Андрія і русалки Оксани. Відкритою для коментувань залишається й фінальна сцена твору: повернення Андрія та його дружини Марини додому через пором. При цьому не слід забувати, що вода має семантику загрози, небезпеки, горя.

Вода в драмі О.Олеся «Над Дніпром» репрезентована багатозначно: як посередник між світом живих і мертвих; як вічність; як оберіг народної культури, козацької звичаї, славного минулого, моральних цінностей; як рятунок від зради.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX ст. (Неоромантизм, символізм, експресіонізм) / С.Хороб. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 413 с.
2. Мамонтов Я. Українська драматургія передреволюційної доби (1900-1917) / Я.Мамонтов // Триста років українському театру. 1619-1919 та інші праці. – К.: ВІП, 2003. – С. 383-416.
3. Фройд З. Поет і фантазування // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [ред. М.Зубрицька]. – 2-ге вид, доповн. – Львів: Літопис, 2001. – С. 109-116.
4. Олесь О. Твори: У 2 т. Т. 2. / Олександр Олесь. – К.: Дніпро, 1990. – 683 с.
5. Поет з душею вогняною. Олександр Олесь у спогадах, листах, матеріалах. – К.: Дніпро, 1999. – 224 с.
6. Потєбня О. Думка й мова // Естетика і поетика слова / Олександр Потєбня. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
7. Українські символи: [ред. М.Дмитренко]. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.
8. Лисюк Н. Міфологічний хронотоп / Н.Лисюк. – К.: Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.
9. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Т. 1. / Дмитро Яворницький. – К.: Наукова думка, 1990-1991. – 592 с.

УДК 821. 161. 1 П - Л - 2/3. 091

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ МОТИВІВ ПОВЕСТИ А.С.ПУШКИНА «ПІКОВАЯ ДАМА» І ДРАМИ М.Ю.ЛЕРМОНТОВА «МАСКАРАД»

Дитькова С.Ю., к. пед. н., доцент, Парфенова І.В., студент

Запорізький національний університет

В статті зроблена спроба компаративного аналізу повісті А.С. Пушкіна «Пікова дама» і драми М.Ю. Лермонтова «Маскарад» на основі сопоставлення основних мотивів.

Ключові слова: компаративний аналіз, мотив, літературне наслідування, символіка.

Дитькова С.Ю., Парфенова І.В. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ МОТИВІВ ПОВІСТІ А.С. ПУШКІНА «ПІКОВА ДАМА» І ДРАМИ М.Ю. ЛЕРМОНТОВА «МАСКАРАД» / Запорізький національний університет, Україна.

У статті здійснено спробу компаративного аналізу повісті А.С. Пушкіна «Пікова дама» і драми М.Ю. Лермонтова «Маскарад» на основі зіставлення основних мотивів.

Ключові слова: компаративний аналіз, мотив, літературне наслідування, символіка.